

УДК 821.161.2–31

АВТОРСЬКІ СИМВОЛІЧНІ АКЦЕНТИ В РОМАНІ «ТИГРОЛОВИ» ІВАНА БАГРЯНОГО

Цепа О.В.

Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

У статті увиразнено актуальність дослідження художнього світу Івана Багряного. Висвітлено основні орієнтири сучасної української філологічної науки стосовно постаті та спадщини митця. Обґрунтовано доцільність застосування проблеми автора до роману «Тигролови». Розкодовано символічні авторські акценти щодо тоталітарного суспільства, людини та її потреб. Акцентовано на перспективних напрямках дослідження відповідного матеріалу.

Ключові слова: проблема автора, зовнішній світ, авторські символічні акценти, тоталітарне суспільство, людина та її потреби.

Постановка проблеми. Із тих пір, як роман Івана Багряного «Тигролови», щоправда тоді ще під назвою «Звіролови», на літературному конкурсі у Львові розділив перше місце з повістю Тодося Осьмачки «Старший Боярин», а відтак був перекладений англійською, німецькою та іншими мовами, професійна цікавість до нього критиків від літературознавства, фахівців від кінематографії була завжди досить продуктивною.

Сучасний процес декомунізації українського суспільства актуалізує звернення до спадщини тих митців, котрі, на власному досвіді пізнавши всю потворну суть «комуністичного монстра», зуміли не лише вирватися з тоталітарного пекла, але й донести світові правду про всі антигуманні злочини, що так старанно маскувалися в позірно благополучній «шостій частині світу» [1, с. 30]. Беззаперечними в цьому контексті є і життєва історія Івана Лозов'яги, і символічно закодовані авторські акценти автобіографічного роману «Тигролови».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній філологічній науці творча спадщина Багряного загалом і зокрема роман «Тигролови» були об'єктом розгляду в контексті: «шкільної версії аналізу твору» (Клочек Г.) [5]; «екзистенціалістських мотивів» (Романова І.) [12]; «текстово-категорійних властивостей та світоглядних особливостей художньої мови ХХ ст.» (Бондаренко А.) [3]; «домінантів творчості та проблем вивчення» (Колошук Н.) [6]; «власної назви в

концепції художнього твору» (Зеленко Л.) [4]; «естетичної функції синтаксису» (Ладиняк Н.) [9]; «символічної функції літературно-художніх антропонімів» (Лавер О.) [8]; «ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст.» (Романова І.) [13]. Водночас на матеріалі роману «Тигролови» здійснювалися творчі пошуки стосовно своєрідності системи персонажів («образ міфічної країни» (Ситковська М.) [14]; «герой у протистоянні зі світом» (Романова І.) [11]; «герої, які біжать над прірвою» (Луцій С.) [10]), осмислювалися філософсько-моральні категорії (наприклад, так звана «життєва мудрість» (Кунов В.) [7]), особливості відображення специфіки «народної оселі» (Богуславська Л.) [2] тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на пріоритетні орієнтири сучасних дослідників, а також на специфіку художнього світу роману «Тигролови» і творчої манери самого Івана Багряного, переконані в доцільності застосування до згаданого тексту актуальної у філологічній науці проблеми автора, зокрема розробленої нами концепції інтегрованого підходу до авторської особистості, що передбачає системне дослідження закованих аспектів внутрішнього досвіду митця та його бачення довколишнього (Див. детальніше: [15, с. 67–78]).

Мега статті. Задля предмету розгляду цієї статті – авторських символічних акцентів – зосередимось насамперед на інструментарії дослі-

дження особливостей так званого «зовнішнього світу»: розкодуватимемо художньо втілені нюанси бачення, осмислення та ставлення митця до людей, подій тощо.

Виклад основного матеріалу. Автобіографічний роман «Тигролови» Іван Багряний писав задля гнівного оскарження тоталітарної системи та її антигуманної політики. Водночас текст і підтекст митця є утвердженням перемоги добра над злом, свободи людини як найвищої цінності, моральних чеснот як запоруки повноцінного життя. Задля увиразнення специфіки творчої реалізації такого авторського задуму необхідно, на нашу думку, дослідити весь арсенал експліцитних та імпліцитних аспектів створеного в романі зовнішнього світу. Найефективніше зреалізувати поставлене завдання, зосередившись на нюансах авторського бачення, осмислення і ставлення до комуністичного режиму та до вічних потреб людини. До речі, протистояння людини і тоталітарної системи і є ключовим зовнішнім конфліктом твору в аспекті узагальненому та масштабному (у вимірі ж конкретно-часовому, звісно, йдеться про непримиримі позиції майора ОГПУ–НКВС Медвина та інженера-авіатора Многогрішного).

У художньому світі «Тигроловів» тоталітарне суспільство виражене постатями вождів-владарів, осмисленням суті, масштабів організованих ними репресивних заходів тощо.

Як відомо, «етапний ешелон ОГПУ–НКВД», що летить «таємницею державною» [1, с. 9] оповитий, є чи не першим у тексті авторським називанням-оскарженням винуватців численних людських трагедій: «Шістдесят коробок вагонів – шістдесят суглобів у дракона. Спереду вогненноока голова – велетенський двоокий циклоп – надпотужний паротяг «Й. С.» (Йосиф Сталін). Ззаду – такий же надпотужний паротяг «Ф. Д.» (Фелікс Дзержинський). На тендері прожектор – довгий вогненний хвіст. Біля кожного вагона – щетина багнетів. Найживішими дракон, мов їжак... Ні, мов дракон! І гнався зі скреготом. Шістдесят суглобів у дракона – то шістдесят рудих домовин, і в кожній з них повно проглинених жертв, повно живих мертвяків» [1, с. 8]. Таке символічне бачення хижої сутності та ієрархії деспотичної влади є квінтесенцією авторського ставлення до всуціль антигуманного, засекреченого і табуованого радянського суспільства.

Панічний жах перед тими, хто посягав чи потенційно міг би бути, на думку «бдітельних» [1, с. 9] вартових панівної системи, причетним до підриву основ «пролетарської» країни, що впевнено, ні на хвильку не зупиняючись і не озирваючись, мала йти до «комуністичної мрії», засвідчують картини таємних спецоперацій каральних органів стосовно арештантів «ешелону смерті» (на скаженій швидкості «дракон» мчав «приречених, безнадійних, змордованих... у безвість, щоб не знав ніхто, де і куди, – за тридев'ять земель, на край світу... у небуття» [1, с. 8].

У романі Сибір стає «гробовищем» «національних героїв цілої низки народів», «понукою юдолю розпачу і сліз людських» [1, с. 27]. Автор наголошує на знакових сторінках «епопей невимовних людських страждань на цій землі...» [1, с. 27]: від запроторених суди російською цар-

ською владою так званих «зачинателів» – протопопа Аввакума, «малоросійського» гетьмана Дем'яна Многогрішного (до речі, зовсім не випадковим є акцент на родинних зв'язках головного персонажа роману зі згаданим гетьманом: у такий спосіб автор кодує спадкоємність волелюбних ідей українців) аж до «бамлагівських» арештантів, уже радянськими органами «списаних геть з життєвого реєстру, обтиканих патрульями з рушницями і псами...» [1, с. 28].

Внутрішнє мовлення майора Медвина стосовно пасажирів комфортабельного «салону-вагону» – «Нехай скалозублять, прахости. Все одно то ті, що або вже там бували, або кандидати...» [1, с. 33] – є ще одним авторським спостереженням щодо тотальності, неминучості переслідувань і покарань усіх і кожного в країні «соціалістичного раю». За словами дослідника Г. Ключека, «два різні поїзди символізують розподіл населення ...на дві частини – одна з них введена у рабство і перебуває за ґратами і колючими дротами, а друга – поки що на волі. Такий розподіл населення – найхарактерніша ознака тоталітарного суспільства» [5, с. 11].

Безнадія і приреченість суспільства, скованого жахом переслідувань і покарань «без суду і слідства» увиразнена символічним образом народного богатиря-змієборця Кожум'яки (тут, звісно, прочитується така актуальна для українського суспільства проблема відсутності провідника, здатного згуртувати приборканих на визвольну боротьбу): «І нема того Кожум'яки... І ніхто-ніхто їх не визволить і вже не врятує, і ніхто навіть нічого не знатиме й не почує про них. Ніч. Чорна, безмежна ніч» [1, с. 8]. Зрештою автор витворює відповідний глибоко символічний образ – поїзд «Нумер 97» («експрес, котрий возит дрова і лес» [1, с. 172]), котрий у тексті стає уособленням тієї «екстериторіальної України», України «без стерня і вітрил» [1, с. 175], що, будучи національно знекровленою і розхристаною (розкуркуленням, голодомором тощо), не здатною захистити своїх дітей, розкидала їх по всьому світові: «Уся його Вітчизна ось так – на колесах позагеттю, розчавлена, розшматована, знеосіблена, в корості, в бруді... розпачі!.. Голодна!.. безвихідна!.. безперспективна!..» [1, с. 177]. Саме такими бачить автор «вербованих та контрактаних», «планових» «заробітчанин» [1, с. 175], що масово в 30-х роках ХХ століття відправлялися на Далекий Схід у пошуках кращого життя.

Кардинально іншим є враження Григорія Многогрішного від Сірків і Морозів, котрі покинули рідний край ще наприкінці ХІХ століття, знайшовши тут, за словами Сірчихи, «другу Україну, нову Україну, ... але щасливішу...»: «А люди – ті самі. І не ті самі. Такі й не такі. Всім такі, лише одним не такі, – поглядом, життєвим тембром, іншою якістю. Ці – суворі, загартовані. Безжалісні стрільці, веселі і безпощадні звіролови, мускулясті диктатори в цій зеленій, первісній державі, хижі і горді завойовники цієї, ще не загнужданої стихії. Життя геть випекло з них сентиментальні риси і вайлувату ліниву млявість, насталивши їх, вигартувавши в безперервним змаганні за своє існування» [1, с. 111]. Закладена в цьому описі авторська ідея, на нашу думку, цілком суголосна з відповідною екзистен-

ційною позицією найвідомішого представника «Празької школи» Євгена Маланюка, котрий у свій час не лише будував своєрідну історіософську концепцію буття України (його він уявляв своєрідним синтезом еллінського панестетизму, варязького активізму та ієрархічності Риму), але й наполягав на кардинальній зміні світоглядно-дієвих орієнтирів українця: позбутися надмірної сентиментальності та пасивної споглядальності, розвинути активну націєтворчу і державотворчу волюві позиції.

Та повернімося ще до одного потягу, функціональне навантаження якого в тексті теж «працює» на увиразненні ключових авторських акцентів. Це «Тихоокеанський експрес номер один», «найліпший і наймодерніший експрес в СРСР; найкомфортабельніший експрес у так званій робітничо-селянській державі», «чудо цивілізації, вершок людської вибагливості і фантатизмі» [1, с. 17], що стає символом «хімерного екстериторіального світу», світу «ідеальної свободи і повної відсутності диктатури» [1, с. 19]. І цей світ романтики та пригод з усією його розкішшю та неймовірним «підключенням про людину» [1, с. 30] стає доступним лише так званому «цвіту робітничо-селянської імперії» [1, с. 18]. Один із них – майор Медвін – лише тут виглядає «як саме втілення могутності, сили і гонору своєї «пролетарської» держави» [1, с. 31]. У той же час згадаймо ницість цієї постаті в тайзі, коли він зустрівся віч-на віч зі своїм заклятим ворогом Григорієм Многогрішним: «А Медвін – бравий герой і грізний суддя та володар душі людей і плюгавий злодюжка, порушник закону нетрів, – стояв і тіпався... Так, тіпався. Губа йому тіпалась, а очі... очі гидкого, сопливого боягуза» [1, с. 223].

Згодом автор увиразнить ще одне середовище комфорту так званих «володарів життя» [1, с. 196] – ресторан у Хабаровську, столиці Далекосхідного краю. Руками цих «будівників і реконструкторів світу... Згальванізованих спиртом імпотентів, творців імперії... Сучасною аристократією» [1, с. 197], що відчували себе «панамі становища», радянська влада нищила дух первозданної свободи колись вільного краю. Автор розкриває цілу низку нищівних дій радянської влади на Далекому Сході: «страхотливі картини... каторжанської епопеї» в Комсомольську – «неклі новітніх каналських робіт, вигачуваному костюми українськими» [1, с. 112]; розкуркулення, обеззброєння, арешти, висилки старовірів; колективізація («колгоспи відбували трудову в'язку на лісорозробках» [1, с. 165]); «епідемія арештів» [1, с. 186], тотальний контроль усього і всіх (епізод розмови Грицька Сірка з новим начальством краю), приховування і фальшування правди із виникненням НКВС (брехливі повідомлення в краєвій пресі про озброєну банду ворогів народу на чолі з «шпигуном і агентом фашизму» [1, с. 237] Григорієм Многогрішним, про конфлікт на маньчжурському кордоні тощо).

Загалом витворені автором картини Далекого Сходу сприймаються реципієнтом і як символ «інтернаціонального золотого ельдорадо» [1, с. 20], такого бажаного для всіх «шукачів щастя і збігів у невідоме» [1, с. 18], і як символ

останнього плацдарму свободи людини, підкореного сатанинською червоною владою.

Людина та її одвічні потреби увиразнені автором через осмислення розмаїтих ситуацій, в яких комусь доводиться робити нелегкий, а інколи й доленосний вибір. У таких ситуаціях найчастіше опиняється головний персонаж роману Григорій Многогрішний: і тоді, коли власною втечею кидає нечуваний виклик тогочасній системі, залишаючись у пам'яті товаришів-арештантів «символом непокірної і гордої молодості, символом тієї волелюбної і сплюндрованої за те Вітчизни...» [1, с. 16]; і тоді, коли вирішує об'їхати навколо світу і повернутися додому «як завойовник, як месник» [1, с. 43]; і тоді, коли, перебуваючи у стані «впра, що сховався в хащах від мисливців. Без права на життя, без паспорта», наважується поїхати з Грицьком до Хабаровська («Знав, що небезпечно, але те його й вабило – пограти в піжмурки. Вабило кинути дерзкий виклик своїй долі, перевірити її. Або-або...» [1, с. 170]; і тоді, коли вбиває свого колишнього ката Медвіна, задовольнивши жагу помсти («Григорій ... слухав, як у грудях стукає серце, напоєне помстою...» [1, с. 223]; і тоді, коли, відчуваючи «коханню до хімерної лісової дівчини Наталки», «воював з тією хворобою з усією наполегливістю таврезого розуму» [1, с. 143]; і тоді, коли три дні борючись зі своїм бажанням зайти до Сірків попрощатися. За словами дослідниці Романової, «бунт головного героя можна розглядати як протест проти перетворення людини на річ... Саме в бунті Григорій Многогрішний виявляє себе як особистість, яка бореться за власне «я». Герой здатен пожертвувати своїм життям задля збереження власної автентичності, а це, у свою чергу, підтверджує зростання його самосвідомості, яке обов'язково відбувається в «ситуації». Відтак бунт стає головним виміром буття людини, він стимулює її боротися за себе» [11].

У цьому контексті доречними будуть акценти митця стосовно добра і зла (у глобальних масштабах – протистояння безправних людей і репресивної машини; у конкретній ситуації – інженера-авіатора Многогрішного і майора Медвіна), гріха і покари (старозавітне «око за око» і новозавітні християнські чесноти), енергетики кохання (випробування стосунків Григорія і Наталки) та істинних і фальшивих сімейних цінностей (родина Сірка та Пятра Дядорова).

Висновки і пропозиції. Таким чином, ми за допомогою інструментарію дослідження так званого «зовнішнього світу» з'ясували специфіку закодованих у романі «Тигролови» авторських символічних акцентів, що спрямовані на увиразнення творчого задуму стосовно тоталітарної системи та вічних людських цінностей. Оскільки наші міркування пов'язані лише з одним із аспектів філологічної проблеми автора, переконані, що суттєво доповнити отримані спостереження можливо за умови залучення інструментарію дослідження аспектів художньо вираженого в тексті й так званого «внутрішнього світу». Водночас зауважимо, що висвітлені нами результати аналізу/інтерпретації можуть бути суттєвим доповненням чи підґрунтям для ряду інших методик або концепцій дослідження художнього тексту.

Список літератури:

1. Багрянний Іван. Тигролови; Морітурі / Іван Багрянний. – К.: Наук. Думка, 2001. – 368 с.
2. Богуславська Л. Г. Народна оселя у романі Івана Багряного «Тигролови» [Електронний ресурс] / Л. Г. Богуславська, К. Сергієнко // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – 2016. – № 7. – С. 69-73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpabia_2016_7_10.
3. Бондаренко А. І. Текстово-світоглядні моделі художнього мовомислення ХХ століття: монографія / А. І. Бондаренко; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин: Вид. М. М. Лисенко, 2009. – 323 с.
4. Зеленко Л. П. Власна назва в концепції художнього твору (на матеріалі роману Івана Багряного «Тигролови») [Електронний ресурс] / Л. П. Зеленко // Записки з ономастики. – 2012. – Вип. 15. – С. 40-51. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zzo_2012_15_7.
5. Клочек Г. Д. Романи Івана Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський»: навч. посіб. / Г. Д. Клочек. – Кіровоград: Степова Еллада, 1998. – 79 с.
6. Колошук Н. Г. Іван Багрянний: домінанти творчості та проблеми вивчення: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. Г. Колошук. – Луцьк: Твердиня, 2010. – 104 с.
7. Кунов В. К. Життєва мудрість у творах Івана Багряного: енцикл. слов. / В. К. Кунов. – Київ: КВІЦ, 2006. – 387 с.
8. Лавер О. Символічна функція літературно-художніх антропонімів у романі Івана Багряного «Тигролови» [Електронний ресурс] / О. Лавер // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2014. – Вип. 2. – С. 28-32. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2014_2_8.
9. Ладиняк Н. Б. Естетична функція синтаксису прози Івана Багряного: монографія / Н. Б. Ладиняк; Кам'янець-Поділь. нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2012. – 167 с.
10. Луцій С. Герої, які біжать над прірвою, у романах Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський»: післямова / С. Луцій // Багрянний І. П. Сад Гетсиманський; Тигролови. – Київ, 2015. – С. 859-865.
11. Романова І. В. Герой у протистоянні зі світом (на матеріалі роману І. Багряного «Тигролови») [Електронний ресурс] / І. В. Романова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2014. – Вип. 3(2). – С. 192-200. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_3\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_3(2)_20).
12. Романова І. В. Екзистенціалістські мотиви в романістиці Івана Багряного: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01 / І. В. Романова; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 19 с. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08rivrib.zip.
13. Романова І. В. Романи І. Багряного «Скелька» та «Тигролови» в контексті ідейних тенденцій української літератури першої половини ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. В. Романова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер.: Літературознавство. – 2014. – Вип. 1(1). – С. 144-151. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_1\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2014_1(1)_17).
14. Ситковська М. І. Образ міфічної країни в романі І. Багряного «Тигролови» [Електронний ресурс] / М. І. Ситковська // Мова і культура. – 2011. – Вип. 14, т. 1. – С. 334-342. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_1_59.
15. Цєпа Олександра. Образ автора в поезіях Тараса Шевченка до заслання: монографія / Олександра Цєпа. – Кіровоград: ІІІ «Центр оперативної поліграфії» «Авангард», 2014. – 260 с.

Цєпа А.В.

Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

АВТОРСКИЕ СИМВОЛИЧЕСКИЕ АКЦЕНТЫ В РОМАНЕ «ТИГРОЛОВЫ» ИВАНА БАГРЯНОГО

Аннотация

В статье выражено актуальность исследования художественного мира Ивана Багряного. Освещены основные ориентиры современной украинской филологии относительно фигуры и наследия художника. Обоснована целесообразность применения проблемы автора к роману «Тигролови». Раскрыты символические авторские акценты относительно тоталитарного общества, человека и его потребностей. Акцентировано внимание на перспективных направлениях исследования соответствующего материала.

Ключевые слова: проблема автора, внешний мир, авторские символические акценты, тоталитарное общество, человек и его потребности.

Tsepa O.V.

Kirovograd state pedagogical University named after V. Vinnichenko

THE SYMBOLIC EMPHASIS OF THE AUTHOR IN THE NOVEL «TYGROLOVY» WRITTEN BY IVAN BAGRYANY

Summary

The article reflects the relevance of the study of Ivan Bagryany's artistic world. Main orientations of modern Ukrainian Philology concerning the figure and heritage of the artist lit. The feasibility of the author's problem of the novel «Tygrolovy» is justified. The symbolic emphasis of the author on a totalitarian society, man and his needs are revealed. The attention is focused on promising areas of research related material.

Keywords: problem of the author, outside world, symbolic emphasis of the author, totalitarian society, man and his needs.